

VII BOB

OSIYO XALQLARI ETNOLOGIYASI

- 26-§. Osiyo xalqlarining tarixiy-etnologik tavsifi.*
- 27-§. Gʻarbiy Osiyo xalqlari.*
- 28-§. Markaziy Osiyo xalqlari.*
- 29-§. Janubiy Osiyo xalqlari.*
- 30-§. Janubi-Sharqiy Osiyo xalqlari.*
- 31-§. Sharqiy Osiyo xalqlari.*

26-§. Osiyo xalqlarining tarixiy-etnologik tavsifi

Osiyo (yunoncha Asia, ehtimol ossuriycha Asu – Sharq) – Yer yuzidagi eng katta qitʼa (butun quruqlik maydonining 30 foizini egallagan). Yevroosiyo materigining bir qismi boʻlib, mazkur qitʼa fanda geografik va tarixiy-etnografik jihatdan olti qismga boʻlib oʻrganiladi: Gʻarbiy yoki Old Osiyo, Markaziy Osiyo, Janubiy va Markaziy Osiyo, Janubi-Sharqiy Osiyo, Sharqiy va Shimoliy Osiyo yoki Sibir xalqlari.

Osiyo shimoliy yarim sharning barcha geografik mintaqalarini oʻz ichiga oladi va Malay arxipelagi qisman janubiy yarim sharga kirib borgan. Osiyoni materikning eng chekka nuqtalari: shimolda Shelyuskin burni, janubda Pegay burni, sharqda Dejnyov burni, gʻarbda Bobo burni hisoblanadi. Osiyo shimoldan Shimoliy Muz okeani, Sharqdan Tinch

okeani, janubdan Hind okeani, janubi-gʻarbdan Atlantika okeani (dengizlari: Oʻrta, Egey, Marmar, Qora, Azov, Kaspiy, Orol) bilan oʻralgan. Bering dengizi Osiyoni Amerikadan ajratib turadi. Suvaysh burni Osiyoni Afrika bilan tutashtiradi. Yevropa bilan Osiyo chegarasi shartli ravishda Ural va Mugʻojar togʻlarining sharqiy etagidan, Elba daryosi, Kaspiy dengizi, Kuma va Manich daryolari boʻylab oʻtadi. Maydoni 43,4 mln. km² (Kavkaz bilan); shundan 8 mln. km² yarim orollar (Yamal, Taymir, Shukotka, Kamchatka, Koreya, Hindixitoy, Hindiston, Arabiston, Kichik Osiyo), 2 mln. km² dan ortigʻi orollardir (Shimoliy Yer, Yangi Yer, Vrangeli, Kuril, Sakhalin, Yapon, Ryukyu, Tayvan, Xaynan, Malayya, Andaman, Shri-Lanka, Kipr). Osiyo dunyoda mutlaq balandliklari farq qiladigan katta qitʼadir. Dunyodagi eng baland choʻqqi (Himolay togʻidagi Jomolungma choʻqqisi, 8848m), eng chuqur botiqlar – koʻl boʻlib qolgan botiqlar ham (eng chuqur joyi 1620 m boʻlgan Baykal koʻli, dengiz sathidan 392 m past boʻlgan Oʻlik dengiz), ochiq botiqlar ham (mutlaq belgisi – 154 m boʻlgan Turfan soyli) Osiyodadir.

BMT qabul qilgan tasnifga koʻra Osiyo quyidagi subregionlarga boʻlinadi:

- ♦ Sharqiy Osiyo (Xitoy, Janubiy va Shimoliy Koreya mamlakatlari, Mongoliya, Yaponiya);

- ♦ Gʻarbiy Osiyo (Ozarbayjon, Armaniston, Bahrayn, Gruziya, Isroil, Iordaniya, Iroq, Yaman, Qatar, Kipr, Quvayt, Livan, BAA, Ummon, Falastin hududi, Saudiya Arabistoni, Suriya, Turkiya);

- ♦ Janubi-Sharqiy Osiyo (Bruney, Sharqiy Timor, Vetnam, Indoneziya, Kambodja, Laos, Malayziya, Myanma, Singapur, Tailand, Filippin);

- ♦ Janubiy Osiyo (Afgʻoniston, Bangladesh, Butan,

Hindiston, Eron, Maldiv, Nepal, Pokiston, Shri-Lanka);

♦ Markaziy Osiyo (Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston, O'zbekiston).

Osiyoda 4,227 mln. aholi yashaydi (2012) va bu ko'rsatkich yer yuzining 60,6 foiz aholisini tashkil etadi. XXR va Hindiston mamlakatlarining aholisi qo'shib hisoblaganda butun dunyo aholisining 40 foizni tashkil qiladi. Mintaqadagi 7 davlat 100 mln. dan ortiq aholiga ega (yuqorida nomlari zikr qilingan mamlakatlardan tashqari – Indoneziya, Pokiston, Bangladesh, Yaponiya va Filippin).

Hozir Osiyoda etnik taraqqiyot jihatidan turli pog'onada turgan mingdan ortiq xalqlar yashaydi. 1 mln. dan ortiq 90 xalq 2400 mln. kishidan iborat bo'lib, butun Osiyo aholisining 97,4 foizini tashkil qiladi. Shulardan oltitasi 50 mln. dan ortiq, 21 tasi 10 mln. dan to 50 mln. ga yaqin aholiga ega bo'lgan xalqlardir.

Qit'ada aholi notekis joylashgan bo'lib, 1 km² dagi aholining o'rtacha zichligi 87 kishini tashkil qiladi. Bu o'rinda Yaponiya (1km²da 336 kishi), Livan (430 kishi), Koreya (493 kishi), Shri-Lanka (795), Hindiston (314). Janubiy va Markaziy Hindistondagi sohillar va yirik daryolarning vodiylari, Yaponiya-ning janubida, Gang daryosi bo'yida va Braxmaputra etaklarida, Hindiston yarim orolining janubiy sohili, Mekong daryosi vodiysi, Yava orolida 1 km²da 1000 – 1500 kishi, ba'zi joylarda undan ham ko'p kishi to'g'ri keladi. Shu bilan birga Markaziy Osiyoning ko'p joylarida aholi juda siyrak. Cho'llarda (Rub-ul Xoli, Dashti Kabir, Taklamakon, Gobi) va Tibet, Himolay, Hindiqush tog'larining baland joylarida aholi deyarli yashamaydi.

Osiyoda uch irq – mongoloid (xitoyliklar va boshqa), yevropoid (Gʻarbiy Osiyo xalqlari) va negroid (Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyo xalqlari) vakillari uchraydi. Osiyoning etnik tarkibi ham rang barangdir.

Mazkur qitʼa xitoy, hind, tibet-moʻgʻul, Movarounnahr, Vavilion va boshqa koʻplab qadimgi sivilizatsiyalar vatani hisoblanadi.

Osiyoda yer yuzida keng tarqalgan har uch irq – mongoloid (xitoyliklar va boshqalar), evropoid (Gʻarbiy Osiyo xalqlari) va negroid (Janubiy va Janubi-Sharqiy Osiyo xalqlari) vakillari ham uchraydi. Osiyoning etnik tarkibi ham rang barangdir.

Mazkur qitʼa xitoy, hind, tibet-moʻgʻul, Movarounnahr, Vavilion va boshqa koʻplab qadimgi sivilizatsiyalar vatani hisoblanadi.

Gʻarbiy Osiyo, Janubiy, Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyoning asosiy qismlarida insoniyat tarixining ilk davrlaridayoq odamlar yashagan. Quyi paleolit davrida Janubi-Gʻarbiy Osiyoda, hozirgi tipdagi odam (*Homo sapiens*) qaror topgan. Osiyoning katta qismida odamlar yuqori paleolit va mezolit davrida yashay boshlagan. Osiyodan odamlar Amerika, Avstraliya va Okeaniyaga oʻtgan. Osiyoda yevropoid, mongoloid, avstraloid irq-lari kelib chiqqan. Aholining koʻp qismi 55,4 foiz mongoloid irqining turli guruhlariga kiradi. Gʻarbiy Osiyo, Shimoliy Hindiston, Markaziy Osiyo xalqlari (oʻzbeklar va tojiklar) yevropoid irqiga mansub. Bir qancha kam sonli xalqlar avstraloid irqi vakillaridir. Gʻarbiy Sibir pasttekisligi, Janubiy Ural, Oltoy, Shimoliy Hindistondagi bir qancha xalqlar (130 mln. ga yaqin) yevropoid-mongoloid aralash irqiga mansub. Osiyo aholisining etnik tarkibi nihoyatda xilma-xil. Bu yerda koʻplab til oilalari va guruhlariga mansub bir necha yuz xalq yashaydi.

Osiyoda eng qadimiy ibtidoiy odam ajdodlaridan Yavadagi pitekanthrop, Xitoydagi sinantrop odamlari-dir. Laos va Vetnam gominidlari g'arbiy hududlardan bir mln. yillar muqaddam ko'chib kelgan. 200 – 400 ming yillar avval yashagan paleoantrop (neandertal) vakillarining suyaklari Osiyoning ko'p joylarida (ma-salan, Falastin va Iroqda) topilgan. So'nggi paleolit va mezolit davriga mansub hozirgi irqlar shakllan-gan. Janubi-Sharqiy qismida avstraloidlar, Sharqiy Osiyoda Tinch okean mongoloidlari paydo bo'lgan. Asli neolit davridayoq hozirgi tipdagi odamlar keng hududlarda joylashgan G'arbiy va Janubiy Osiyodan Markaziy, Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyoga ko'ch-gan va neandertaloid avlodlari bilan aralashib, ho-zirgi sharqiy etnoslar paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. O'sha davrdan boshlab hozirgi etnoslarning ajdodlari shakllana boshlagan.

Yevropoid irqining Old Osiyo va hind-pomir gu-ruhlari qatoriga butun Janubi-G'arbiy va Janubiy Osiyo, Arabiston, Arabiston yarim oroli va hozirgi Turkiyadan tortib to Afg'oniston, Pokiston, Shimoliy Hindiston va Bangladesh xalqlarigacha kiradi. Max-sus armanoid guruhiga o'zining katta burni va badani-ning serjunligi bilan ajralib turadigan Osiyo arablari, yahudiylar, armanlar, kurdlar va greklar kiradi. Ya-manda armanoidlar bilan Afrikadan kelgan negroid-lar aralashib, o'ziga xos guruhni tashkil qiladi. Hind-pomir guruhiga eronlik (fors)lar, tojiklar, turkmanlar, ozarbayjonlar, pushtunlar va Afg'oniston, Pokiston, Shimoliy Hindiston xalqlari kiradi. Yevropoid va avs-traloid oralig'ida paydo bo'lgan «Janubiy Hind» yoki «dekan» irqiy tipi Janubiy Hindiston, Shri-Lankada uchraydi. Janubiy yevropoid va mongoloidlarning du-ragaylashishi natijasida uyg'urlar va boshqa turkiy elatlar, xitoy musulmonlari xuey (dungan)lar o'ziga xos irqiy tipni hosil qilgan. Osiyo xalqlarining ayrim

yevropoid belgilari Birma va Indoneziya xalqining ba'zi elatlarida uchraydi. Qisman avstraloid irqining maxsus guruhini Shri-Lanka veddalari, Hindixitoy, Indoneziya va Janubiy Xitoyning ayrim mayda elatlari, pakana bo'yli negritoslar (Janubi-Sharqiy Osiyodagi andamaliklar, malakkadagi semanglar va Filipindagi aetolar) tashkil qiladi. Yaponiyaning qadimiy aholisi hisoblangan aynlar ham o'ziga xos tip hisoblanadi. Butun Sharqiy va Markaziy Osiyodagi mongoloidlar janubiy, sharqiy va Tinch okean guruhlaridan iborat.

Hozirgi Osiyoning etnolingvistik qiyofasi, asosan, miloddan avvalgi II mingyilliklardan boshlab shakllana boshlagan. O'sha davrda Kichik Osiyoning g'arbida ellin tillari, sharqida kartvel va arman tillari, O'rta dengiz sharqida esa aramey tillari hukmronlik qilgan. Shimoliy Hindistonga Markaziy Osiyodan kelgan hind-oriy xalqlari Ganga tekisliklarida yashagan aholi bilan qisman aralashib, ularni butunlay siqib chiqarib (ayniqsa, dravid va munda tillarida so'zlashuvchi xalqlarni) qadimiy Harappi madaniyati negizida yangi etnolingvistik guruhlariga asos solganlar. Eroniy tildagi xalqlar ham markaziy osiyolik etnoslar bilan mahalliy hind-dariy xalqi bilan aralashib, butun Eron va Afg'onistonda, g'arbda Mesopotamiyagacha, sharqda Shimoliy Hindistongacha tarqalgan. Yangi etnoslarni paydo qilgan Xuanxe vohasida dastlabki davlat yaratgan in va chjou qabilalari janub tomon tarqalib mahalliy tan va indoneziya qabilalari bilan aralashib qadimiy xitoy xalqining shakllanishiga sabab bo'lgan. Mazkur etnik guruhlar milodning boshlanishi arafasida Hindixitoy yarim oroliga borib vet qabilalari negizida eng qadimgi Vetnam davlat birikmasi (Aulak)ni yaratgan. Hozirgi Manchjuriyadan oltoy til oilasiga old, janubdan indoneziya tillariga old xalqlarning Koreya va Yaponiyaga kelib

mahalliy tub aholi (Koreyada paleosiyoliklar, Yaponiyada, asosan, aynlar) bilan aralashib ketishi natijasida o'ziga xos yangi etnoslarga asos solingan.

Osiyo etnolingvistik jihatdan qancha rang-barang bo'lmasin, aholisining uchdan ikki qismi dunyoda eng ko'p sonli bir tilda so'zlashadigan etnoslarni tashkil qiladi (xitoy, hind, yapon, bengal, arab va forslar).

Osiyo mamlakatlari aholisining milliy tuzilishi va etnik xarakteriga qarab to'rt guruhga bo'lish mumkin. Birinchi guruhga milliy jihatdan bir xil bo'lib, tub xalqi umumiy aholining 95 foizini tashkil qiladigan Yaponiya, Koreya, Bangladesh va ko'pchilik Arab mamlakatlari kiradi. Ikkinchi guruhga tub xalq butun aholiga nisbatan 70 foizni tashkil qiladigan Vetnam, Birma, Kambodja, Turkiya, Suriya, Iroq, Xitoy, Shri-Lanka, Singapur singari davlatlar kiradi. Uchinchi guruhga aholisining yarmidan ko'pi tub xalq, qolgani boshqa turli etnoslardan iborat mamlakatlar kiradi (Eron, Afg'oniston, Pokiston, Malayya, Laos). To'rtinchi guruhga esa ko'p millatli mamlakatlar kiradi. Masalan, bunday mamlakatlarda – Hindiston va Indoneziyada 150 dan ortiq, Filippinda 100 ga yaqin turli xalq va elatlar yashaydi. Ba'zi davlatlarning etnik tuzilishi shunchalik murakkabki, ayrim xalqlar bir necha mamlakatlarga bo'linib ketgan. Masalan, kurdlar Turkiya, Eron, Iroq va Suriyada, belujiylar Afg'oniston, Eron va Pokistonda, panjobliklar Pokiston va Hindistonda yashaydilar. Butun Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari bo'ylab yirik guruh bo'lgan xitoy emigrantlari joylashgan.

Osiyo mintaqasida xitoy-tibet til oilasiga oid xalqlar butun aholining 40,2 foizini, hind-yevropaliklar 28,4 foizini, avstroneziya til oilasi 7,9 foizini, dravidlar 6,6 foizini, yaponlar 4,6 foizini, avstroosiyo oilasi 3 foizini, oltoy oilasi 2,6 foizini (shu jumladan, turkiy tilda gaplashuvchilar 2,2 foizini), tay oilasi 2,4

foizini, koreyslar 2,3 foizini, semit-xamitlar 1,9 foizni tashkil qiladi. Oltoy til oilasiga oid turkiy, mo'g'ul va tungus-manchjur tillarida so'zlashadigan etnoslar g'arbda Bosfor bo'g'ozi va Marmar dengizidan tortib, sharqda Tinch okeanigacha cho'zilgan hududlarda joylashgan.

Osiyoning xo'jalik-madaniy tiplari ham juda qadim – tosh asridayoq paydo bo'lib, tabiiy sharoitga moslashgan. Tog'li va tog' etaklaridagi nisbatan qurg'oq issiq hududlardagi aholi yuqori paleolit davrlaridan yirik hayvonlarga ov qilishdan mayda joni-vorlarni ovlashga va yemishli o'simlik va mevalarni, ildizmevali ekinlarni terib-termachlashga o'tadi. Bu madaniyatga xos ishlab chiqarish qurollari uzunchoq chaqmoq toshlardan sindirib olingan turli shakldagi yassi tosh parchalaridan iborat bo'lgan. Janubi-Sharqiy Osiyoning namli tropik va subtropik hududlarida (Hindixitoy, Janubiy Xitoy, Malayziya) tosh qurollariga qaraganda bambukdan yasalgan qurollar muhim rol o'ynagan. Tabiati issiq va namli changalzor (jungli)da yirik tosh qurollar ishlatilgan. Shimoliy qurg'oq dasht hududlarda va qisman dengiz sohillarida (g'arbda Eronning sharqida, Xuanxe vohasigacha) dasht hayvonlarini ov qilish, terib-termachilik va baliqchilik kabi xo'jalik tiplari shakllana boshlagan, aholisi o'troq va yarim o'troq terimchi ham baliqchilarga, ikkinchidan daydi ovchilarga bo'lingan. Sibirda bug'uchilik va ovchilik asosiy xo'jalik tiplari bo'lgan.

Taxminan 10 ming yillar muqaddam Janubi-G'arbiy Osiyo tog' etaklarida qadimiy dehqonchilik paydo bo'la boshlagan, mahalliy aholi yovvoyi o'simliklarni terib-termachlashdan parvarish qilishga, yovvoyi hayvonlarni ov qilishdan ularni xonakilashtirishga o'ta boshlagan. O'sha davrlardayoq butun Janubi-sharqiy Osiyoda eng qadimgi chopqi dehqonchiligi paydo bo'la boshlagan. Keyinroq (mil. avv. VIII – V

mingyilliklarda) Eron, O'rta yer dengizi, Hindiston, Shimoli-Sharqiy Osiyo, Indoneziyada dehqonchilik o'choqlari paydo bo'ladi.

Miloddan avvalgi VII – VI mingyilliklarda Janubiy Osiyo, Hindixitoy, Xitoyda dehqonchilik va chorvachilik mustaqil xo'jalik sohasiga aylanib, sun'iy sug'orish, metallurgiya va savdo rivojlana boshlagan, sinfiy jamiyatlar paydo bo'la boshlagan. Keyingi davrda (ayniqsa, IV – II mingyilliklarda) bu yerda quldorlik tuzumiga asoslangan ilk davlatlar tuziladi, yozuv, ilm-fan, badiiy hunarmandchilik, monumental qurilish, haykaltaroshlik kabi sohalar rivoj topadi. Osiyo qit'asi ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi, ayniqsa, sun'iy sug'orishga asoslangan dehqonchilik xo'jaligining takomillashuvi, har tomonlama ravnaq topa boshlagan shahar-davlatlarning paydo bo'lishi tufayli jahonning qadimiy madaniyat o'choqlaridan biriga aylanadi.

Mazkur madaniyat markazlari qadimgi davrda paydo bo'lib hozirgacha saqlanib kelgan. Iroqdagi dabdabali Bobil xarobalari, Hindistondagi Adjanta va Ellora ibodatxonalari, Maxendjodaro va Xarappi madaniyati, Suriyadagi kishini hayajonga soladigan Palmira vayronalari, Kambodja changalzor(jungli)laridagi afsonaviy Angkor-Vata ibodatxonalari, Nepaldagi gumbazli Svayambunaxt va Bodiast muqaddas budda inshootlari va boshqa noyob obidalar bunga yorqin dalil bo'la oladi.

Mintaqada eng taraqqiy qilgan industrial davlatlar Xitoy, Koreya respublikasi va Yaponiyadir. 1990-yillar boshlarida "Osiyoning to'rt ajdari" nomini olgan Gonkong, Janubiy Koreya, Singapur va Tayvan kabi mamlakatlarning iqtisodiy gullab-yashnashi barqaror tus oldi. Chunonchi, Janubiy Koreya po'lat quyish va kemasozlik sohalarida bugungi kunda yetakchi o'rin-da turibdi. Elektronika sohasi bo'yicha ham mazkur

mamlakat jahon bozorida yetakchi o'rinni egallab turibdi. Industrial bazaning yaratilishi rivojlanayotgan erkin mamlakatlarda iqtisodiy va siyosiy mustaqillikni mustahkamlaydi hamda ijtimoiy va madaniy taraqqiyotga ega bo'lgan yo'lni ochib beradi. Bunga Turkiya, Quvayt, Arab mamlakatlari, Indoneziya, Singapur, Hindiston va O'zbekiston misol bo'la oladi.

Osiyo aholisining hozirgi diniy qiyofasi qadimiy davrlarda, ayniqsa, o'rta asrlarda shakllangan. Hozirgi davrgacha yetib kelgan dinlarning ko'pchiligi (iudaizm yoki yahudiylik, zardushtiylik, induizm, jaynizm, buddizm, daosizm, konfutsiylik, nasroniylik, sintoizm, islom, sikkizm) Osiyoda paydo bo'lgan va keyinchalik butun jahonga tarqalgan. Masalan, miloddan avval shakllangan yahudiylik, yangi erani rasmiylashtirgan nasroniy dini, yoki o'rta asr boshlarida kirib kelgan islom dini ham paydo bo'lgan vatanidan tashqari juda ko'p mamlakatlarga, bir qancha qit'alarga yoyilib ketgan.

Dastlab milodning boshlarida Kichik Osiyo, Mesopotamiya va Janubiy Arabistonda turli politeistik dinlar hukmron bo'lgan. Arabiston yarim orolining shimoli va markaziy qismlarida hatto urug'-qabilaviy shaklidagi dinlar ham saqlanib kelgan. Falastinda hukmronligini o'rnatgan yahudiylik (iudaizm) endigina monoteistik tusga kira boshladi. Eron, Afg'oniston, Markaziy Osiyo hamda Kavkazorti sharqida zardushtiylik dini tarqalgan. Hindistonda, ayniqsa, uning shimolida, braxmanizm dinini buddizm siqib chiqargan va Shri-Lanka (Seylon)da qaror topgan. Janubi-Sharqiy Osiyo va Malayya orollarida, asosan, turli mahalliy politeistik xarakterdagi dinlar, qisman oddiy urug'-qabilaviy ibodatlar tarqalgan. O'sha davrlarda Xitoyda ham har xil sinfiy jamiyatga xos mahalliy diniy e'tiqod, ayniqsa, ajdodlarga sig'inish muhim rol o'ynagan.

Milodning II ming yilligi oxirlariga kelib Old Osiyo deyarli musulmonlashgan. Nasroniy dini juda tor doirada (Kichik Osiyo, Armaniston, Kipr, qisman Suriya, Livan va Falastinda) saqlangan. Islom bu davrda asta-sekin zardushtiylikni ham yengib Eron, Sharqiy Kavkazorti, hozirgi Afg'oniston, Markaziy Osiyo va Hindistonning g'arbiy qismidagi mintaqalarga tarqaladi. Asli Hindistonning ko'pchilik hududida qadimiy yirik dinlardan braxmanizm islohotlashgan holda yangi nom (induizm) bilan tiklanadi. Shri-Lanka va Hindixitoyda buddizm o'z hukmronligini saqlab, Malayya arxipelagida buddizm bilan induizm keng yoyiladi. Xitoyda «uch din» tizimi (sanszyaobuddizm, konfutsiylik, daosizm), Koreyada mahalliy diniy e'tiqodlar bilan birga buddizm, nasroniylik va xitoy dinlari, Yaponiyada milliy din hisoblangan sintoizm bilan buddizm ildiz otgan. Buddizm Markaziy Osiyodan, hozirgi Sinszyan va Tibetga o'tgan va aynan shu yerlarda mustahkam asos topgan.

So'nggi ming yillikda Osiyoning diniy qiyofasida bir qadar o'zgarishlar ro'y bergan. Masalan, Old va Markaziy Osiyo yana ham ko'proq musulmonlashgan, nasroniylik faqat Kipr aholisining ko'pchiligida saqlangan bo'lib, boshqa joylarda juda kamayib, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari (Malayziya va Indoneziyagacha) va hatto Shimoliy Osiyo – Sibirgacha yetib boradi, Sinszyandan esa buddizmni siqib chiqaradi. O'z navbatida buddizm ham sharqqa tarqalib Hindixitoy va Tibetda o'z hukmronligini mustahkamlaydi. Hindistonda, asosan, induizm va islom, Yaponiyada sintoizm va buddizm o'z mavqeini saqlab qolgan.

Osiyo dinlari o'rta asrlarga kelib, asosan, shakllanib bo'lgan. Hozirgi davrda islomning shia mazhabi Eron, Iroqning janubiy qismida, zeydizm nomi bilan Yaman Arab respublikasida hukmron din hisoblana-

di. Sunniy mazhab butun Janubi-G'arbiy va Markaziy Osiyo mamlakatlarida (Isroil, Livan va Kiprdan tashqari) ko'pchilik aholining diniy e'tiqodi hisoblanadi.

Afg'oniston, Pokiston, Bangladesh, Malayziya va Indoneziya aholisining ham ko'pchiligi musulmonlardir. Hindistonda (ayniqsa, Kashmir shtatida) va Xitoyda (Sinsiyan-Uyg'ur muxtor viloyatida uyg'ur-lar, Nineya-Xuey muxtor hududida dunganlar) musulmonlar ko'p. Maldiv orollarida, Shri-Lanka (mavrlar) va Birmada (arakanlar), Kambodja va Vetnamda (chama), Filippinda (moro) va Janubiy Tailandda ham qisman musulmonlar yashaydi.

Induizm, asosan, Hindiston, Nepal, Bangladesh va Shri-Lanka (taillar)da tarqalgan. Induizmning mazhabi sifatida ajralib chiqqan joynizm va sikkizm hindlarning milliy dinlariga aylangan. Hindistonda paydo bo'lgan buddizm vatanni tark etib (xinayana mazhabi) hozir Birma, Tailand, Kambodja, Laos va Shri-Lankada, lamaizm shaklida Nepal, Butan, Mo'g'uliston va Tibetda hukmron din bo'lib tanildi. Buddizmning mahayana mazhabi Xitoy, Koreya, Yaponiya va Vetnamga tarqalgan.

Nasroniy dini Filippinlar orasida hukmron bo'lib, Livan, Janubiy Hindiston (Kerala shtati) va Indoneziyaning ba'zi joylariga qisman tarqalgan. Qadimiy dinlardan zardushtiylik, mazdaizm, mitroizm qoldiqlari ayrim etnik guruhlarda, Turkiya, Eron, Iroq, Bombay va Gujarotda saqlangan. Dinning ta'siri qanchalik kuchli bo'lmasin Osiyo qit'asining ko'p mamlakatlarida qisman sekulyarizatsiya jarayoni ham ro'y bermoqda.